

Et samisk kulturlandskap i gammelskogen. Barktatte furutrær i Varnvassdalen på Helgeland.

Jostein Lorås
Siw Elin Eidissen

[Høgskolen i Nesna](#)
[Høgskolen i Nesna](#)

Artikkelen omhandler det gamle samiske kulturlandskapet i Varnvassdalen. Furuskogen i området har aldri vært gjenstand for omfattende hogst, som er en viktig forutsetning for at miljøer med barktatte trær kan påvises. Trærne representerer sjeldne samiske kulturminner som er fredet, og årringsprøver viser at de ble høstet for flere hundre år siden. Barken ble høstet av familier som drev med tamrein, når sevjen om våren stod høyest, og inneholdt livsviktige næringsstoffer. Imidlertid benekter samer bruken av bark til tross for en viss muntlig tradisjon som reflekterer praksisen. Bakgrunnen for dette var norske myndigheters mål om assimilasjon ved blant annet å tvinge samene til å utøve jordbruk. I tillegg innebar anvendelsen av bark et fattigstempel, samtidig som forstvesenets industrielle syn på skogressursene kritiserte den samiske bruken av skogen. I begynnelsen av 1900 organiserte samene seg og ønsket å fremheve de positive sidene ved kulturen. En kollektiv fortielse av barkbruken oppstod og tradisjonsstoffet om fenomenet ble gradvis utvisket.

English summary:

A Sami cultural landscape of old forest. Bark-peeled pine trees in Varnvassdalen at Helgeland.

This article focuses an old Sami cultural landscape in Varnvassdalen at Helgeland. The old pine forest (Scots pine, *Pinus sylvestris*) in this area has never been a subject of extensive commercial logging. This is the main reason why several bark-peeled trees of Sami origin exist in the forest. Dendrochronological datings of a selection of trees show that the area was used for nomadic herding hundreds of years ago. The bark was harvested by families who practiced reindeer-herding, since the bark contained vital nutrients. However, the Sami denied using bark from pines, in spite of an oral tradition reflecting this practice. The background for this was that the Norwegian authorities wanted to assimilate the Sami and force them into agricultural instead. Besides, using bark produced a notion of being poor. Additionally, the forestry authorities introduced an industrial view of the forest criticizing an ancient Sami use of the trees. In the beginning of 1900 the Sami organized and they aimed to build their identity by virtue of the typical Sami by excluding bark-peeling. Consequently a

collective concealment of the practice occurred.

Keywords: cultural landscape – pine forest – bark-peeled trees - Sami – Helgeland

Innledning

Kunnskapen om den samiske bruken av skogen gjennom tidene er lite kjent. Tradisjonelt har samene lagt igjen få spor i landskapet og særlig gjelder dette skogsområdene. Den organiske omsetningen skjer raskt og gjengroingen av boplasser og andre kulturminner er en ugjendrivelig prosess. I tillegg er enorme arealer gammel skog hogd ut etter 1950 og nye områder hogges fortløpende. Over tid vil landets gamle skoger omdannes til produksjonslandskap og kun rester av intakte skogsmiljø står tilbake. Kun fragmenter av dette landskapet fins i dag, som regel i uevgsomme områder eller i vernede skoger. Derfor blir nasjonalparker og naturreservaters rolle stadig viktigere for å sikre bevaring av kulturminner og landskap etter menneskers fortidige virksomhet i skogen. I så måte er barktatte trær sjeldne og interessante levninger, som vitner om samisk bruk av bark fra furu (*Pinus sylvestris*) i før-industriell tid. Trærne danner innslag av kulturlandskap i fjellnære furuskoger og kultursporene kan gjennom dendrokronologisk metode dateres nøyaktig.

I Varnvassdalen, som inngår i et større samisk bruks- og bosetningsområde i Helgeland, er en god del barktatte trær påvist. Barken ble høstet av familier som drev med tamrein når sevjen om våren stod høyest og inneholdt livsviktige næringsstoffer. En viktig grunn til at slike furutrær overhode fins, er at samene lot trærne leve videre etter høstingen. Etter barktakingen tørket såret ut, men treet kunne likevel fortsette å vokse.

Bakgrunn og tidligere forskning

Bruken av bark har vært et utbredt fenomen i de skogkledde delene av kloden og tradisjonen praktiseres fremdeles i områder hvor gamle levemåter er holdt i hevd av urfolk (Krogh 2006). Den internasjonale forskningen har avdekket omfattende bruk, men ikke før i 1990-årene ble denne forskningen introdusert i Skandinavia (Niklasson et al.1994, Zackrisson et. al 2000). Det samiske fokuset har stått mest sentralt i undersøkelsene. I Norge er forskning og kartlegging av samiske kulturspor i trær av relativt ny dato (Lorås og Storaunet 2004, Storaunet og Lorås 2008, Lorås 2010, Midteng 2010, Elvebakk og Kirchhefer 2005 og 2012) selv om barktaking som fenomen har vært kjent i skrifter fra skogbrukskretser (Ielstrup 1908, Hagemann 1903, Ruden 1911, Holmgren 1912) ([sn1](#)) og blant enkelte fremtredende kulturforskere i lang tid (Vorren 1964). I tillegg finnes rikelig informasjon om den samiske bruken av furubark i de gamle verkene (Magnus [1555],[sn2](#)) Fellman 1620,[sn3](#)) Rheen [1671], Graan 1672, Schefferus [1673], Leem 1767, Friis 1871, Drake 1918). I nyere norske verk om samer er denne måten å høste naturen på likevel ikke omtalt (Vorren og Manker 1957, Hætta 2002, Hansen og Olsen 2004). Heller ikke i standardverk som omhandler den tradisjonelle bruken av vekster er samisk bruk av furubark nevnt (Høeg 1976). Det understreker hvor lite kjent de samiske relasjonene til skogen er og hvor liten oppmerksomhet de fremdeles har. Dette er en viktig grunn til at kun en liten del av de kulturspor i trær som i dag fins, er identifisert. Mange typer er fremdeles ukjente, i likhet med omfanget og utbredelsen av barktatte trær. Derfor er det stadig mulig å påvise samiske kulturspor i trær gjennom nye undersøkelser.

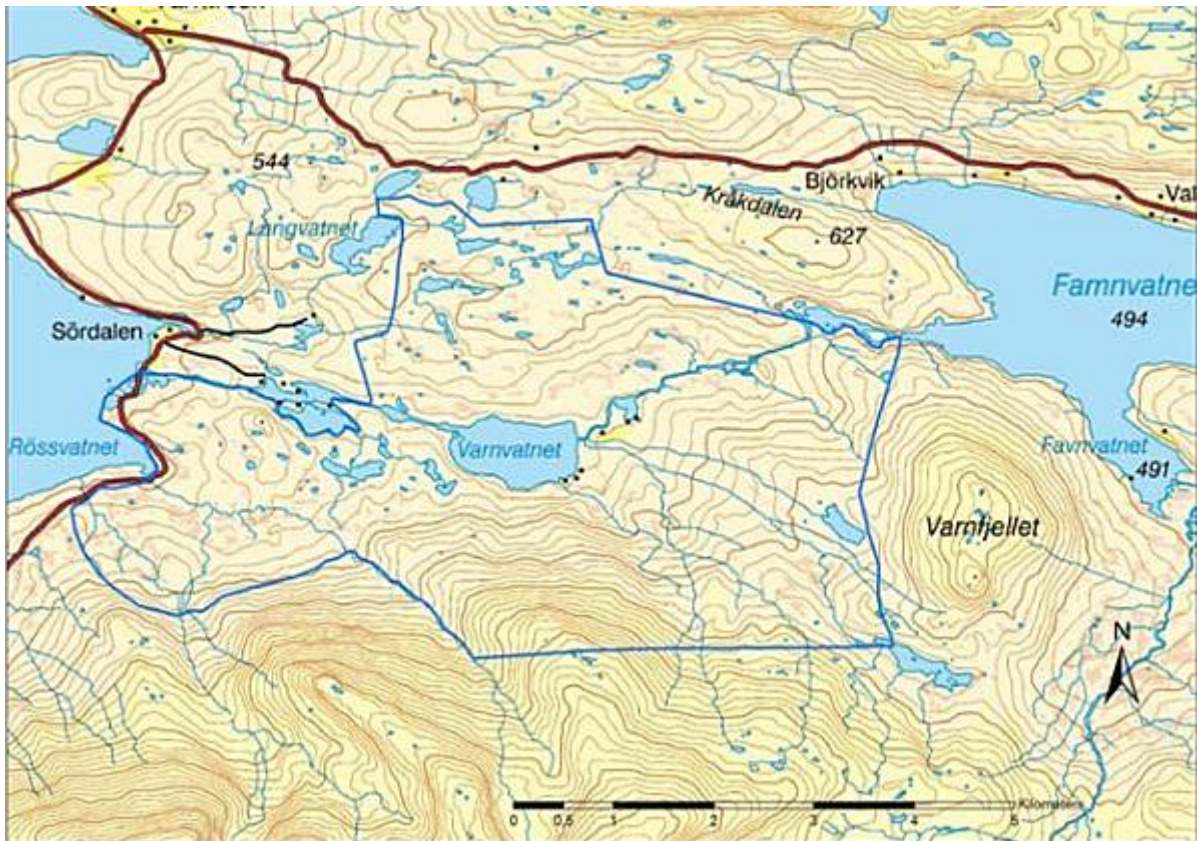
Barktating som praksis har pågått i svært lang tid. De eldste indikasjonene på denne høstingen kan spores tilbake til neandertalerne i paleolittisk tid (Sandgathe og Hayden 2003).

Sikker dokumentasjon på barktaking er imidlertid langt yngre, og omfatter barktatte subfossile furustokker i regulerte vann i tilknytning til samiske arkeologiske funnsteder i Arjeplog i Sverige. Den eldste C14-dateringen dokumenterer at barktaking ble gjort for 2800 år siden (Östlund et al. 2004). En rekke andre studier dokumenterer barktaking på svensk side av grensen (Niklasson et al. 1994, Zackrisson et al. 2000, Östlund et al. 2003).

Et påfallende metodisk problem forbundet med fortidig barktaking i samiske miljø er fraværet av muntlig tradisjon om høstingen, med unntak av noen spede opplysninger fra Nord-Sverige (Ryd 1996). Forskere gjorde en rekke registreringer og intervjuer i samiske miljø i Sverige uten at utdypende informasjon om praksisen kunne fremskaffes (Zackrisson et. al 2000, Bergman et. al 2004). Dette gjentok seg på norsk side i forbindelse med forberedelsene til et registreringsarbeid av barktatte trær i Lønsdal i Nordland og under oppfølgingen av de arkeologiske undersøkelsene (Andersen et. al upubl. manus). Artikkelen drøfter fraværet av muntlig tradisjon ut fra en teoretisk og empirisk tilnærming, og i tillegg presenteres en undersøkelse av barktatte trær fra Varnvassdalen, Hattfjelldal kommune, i Nordland (fig 1). Sårmerkenes himmelretning gir i den forbindelse et grunnlag for å diskutere den samiske tilknytningen til animistiske forestillinger.

Gammelskogen i Varnvassdalen

Studieområdet ligger i Nordland fylke mellom Røsvatnets østside og svenskegrensen og utgjør et areal på omtrent 4000 dekar. Det åpne, vide dalføret ligger i nord-boreal sone i en svakt oseanisk vegetasjonsseksjon (Gaarder 2005:1). Normalnedbøren noen kilometer nordvest for Varnvassdalen er 775 mm pr år (Varntresk målestasjon).[\(sn4\)](#) Området er i stor grad kjennetegnet av homogen, gammel furuskog som ligger på om lag 410-484 m. o. h. (Korsmo et. al 1993). Gran forekommer lengst vest i området, men i beskjeden grad (Korsmo et. al 1989:28). I furuskogen fins flekkvis en del bjørk.

Figur 1: Studieområdet i Varnvassdalen avgrenset med blå linje.

Varnvassdalen er et variert naturområde med et delvis kupert terreng og en rekke myrer og vann i ulike størrelser som ligger mellom langsgående rygger og forhøyninger i øst - vest retning. Berggrunnen i området består i hovedsak av svært omdannede kambro-siluriske sedimentære bergarter. Jordsmonnet er stort sett tynn bunnmorene med innslag av kalk i enkelte partier (Børset 1979:94, NGU 2013). I dalbunnen ligger Varnvatnet, med skogkledde strender og relativt flate voller langs vatnet, særlig mot øst og nord. Mot sør er terrenget brattere og fortsetter å skrå opp mot alpin sone. Det urørte preget og mye storvokst gammel furuskog, som det ellers er lite av i regionen, har bidratt til opprettelse av to naturreservater i dalen. En del av Varnvassdalen ble administrativt fredet som skogreservat på statens grunn i 1970 (Børset 1979:93) og i 1992 ble området utvidet lengre østover for å inkludere næringsrik skog sør for Varnvatnet. Det nye reservatet, Varnvassdalen naturreservat, er på 19 700 dekar. [\(sn5\)](#) I 2011 ble Nordre Varnvatn naturreservat på 5773 dekar opprettet. Reservatet ligger på nordsiden av Varnvatnet, og den sørlige delen av reservatet utgjør en forlengelse av furuskogen sør for vatnet. [\(sn6\)](#)

Det er rikelig med åpen gammel furuskog i området og furua er representert med trær i alle aldersklasser, fra nylig spirte eksemplarer til eldre trær med panserbark, grove greiner og kronelignende topp. De kraftigste trærne har en diameter på om lag 40 cm i brysthøyde (Børset 1979:94). Trærne er forholdsvis kortvokste, fra om lag 2 til 11 meter, og tilfeldige analyser av aldersstruktur viser at de eldste furuene har en totalalder på 400-420 år (Korsmo et. al 1993:80). En god del død ved i form av gadd og læger fins i ulike nedbrytningsstadier, spesielt i nærheten av Grønnåsen (Garder 2001:4). Nedbrytningsprosessen hos furu tar spesielt langt tid på grunn av at trærne avgir harpiks som hemmer dekompositørene, og en furu kan av den grunn bli stående i mange hundre år etter sin død, og det tar svært lang tid før den er fullstendig nedbrutt. Dette elementet er med på å gi furuskogen i Varnvassdalen et

urskogspreg. Samtidig fins en god del gamle spor etter plukkhogst i form av stubber og en kan finne enkelte trær med blinkmerker som indikerer eldre hogstplaner. I enkelte partier kan en observere konsekvenser av tidligere hogst ved at yngre trær er overrepresentert i forhold til eldre trær. Hogsten har i tillegg ført til at mengden furu trolig har gått tilbake i enkelte partier til fordel for gran og bjørk (Børset 1979:95). Det fins spor etter mindre skogbranner i Varnvassdalen, og det har vært mulig å identifisere to branner. Den første foregikk for om lag 120-140 år siden og den siste for om lag 70 år siden (Korsmo et al. 1993:81).

Det er vesentlig i sørhellingene og på koller i terrenget vi finner furuskogen. Markvegetasjonen er sparsom, og domineres av lyng og mose. I fuktige partier mellom fururabbene er vegetasjonen rikere og høgstauder og lågurt fins sporadisk. I de marginale områdene fins røsslyngblokkebærfuruskog som domineres av røsslyng, tyttebær krekling og blokkebær i feltsjiktet. I mer fuktige partier fins bærlyngskog som i tillegg inneholder artene kvitlyng, molte, småtranebær og torvull. På rikere områder med kalkinnslag fins ulike typer bjørkeskog og litt furu. (Børset 1979:94) Mindre myrområdet av ulike typer, fra fattig- til rikmyrer gir området et svært variert preg. (ibid.:97). I noen områder er myrene dekket med myrfuruskog.

Varnvassdalen er lite preget av tekniske inngrep, bortsett fra en høyspentlinje, et fåtall hytter og en gammel, fraflyttet gard. Kun 1 kilometer veg fører inn i dalen, fra vestsiden. Den fortidige skånsomme bruken av ressursene har ført til at store naturverdier er bevart med intakte økosystem og stort biologisk mangfold. Dette samsvarer med andre undersøkelser, som viser at viktige natur - og kulturverdier i gammel skog opptrer parallelt, siden skogen er skånsomt brukt gjennom tidene (Östlund et al. 2002:62).

Materiale og dateringer

Registrering og datering av samiske barktakinger i furutrær ble gjort i Varnvassdalen i 2011. Under feltarbeidet registrerte vi 73 barktatte trær i området og alle ble målt for sårets lengde, bredde, avstand til bakken samt trærnes diameter i brysthøyde. I tillegg ble sårets himmelretning notert. Den romlige fordelingen av registreringene viser at de barktatte trærne strekker seg over et relativt stort område. I tillegg fins opplysninger om en god del flere barktatte trær i området, som ble registrert i forbindelse med det dendrokronologiske arbeidet (Storaunet 2012).

Indikatorer for å avgjøre faktisiteten av barktatte furutrær er i hovedsak sårets høyde over bakken, sårets utforming, størrelse og himmelretning. Clusters av stående, gamle trær, som oppfyller slike kriterier i et spesifikt avgrenset samisk område i gammel furuskog, er avgjørende bevis for samisk barktaking, siden den agrare høstingen innebar at trærne ble felt (Niklasson 1996). Av og til kan knivmerker også påvises i øvre kant eller nedre kant av såret, men i de fleste tilfellene er merkene grodd over eller erodert. Den relativt store mengden død furuved i Varnvassdalen gjorde registreringsarbeidet enklere, siden døde furutrær i form av sølvfuru i stående eller liggende tilstand spredt utover i landskapet, oftest er godt synlig på avstand.

I alt ble 28 barktatte trær datert. 12 av dem er registrert og vurdert av oss og følgelig presenteres kun de i denne undersøkelsen. Av de 12 trærne ble boreprøver tatt fra ett levende og 11 døde trær, som ikke var for mye nedbrutt. For hvert tre ble en prøve tatt utenfor treets sårmerke gjennom levende ved og en til to prøver fra selve såret. Breddene på årringene i boreprøvene ble målt etter standard metoder. Kryssdatering skjedde deretter ved bruk av et

dateringsprogram.

Prøvetaking med kjernebor gir ikke uten videre en helt presis datering av sårets opprinnelse, siden årringer kan gå tapt når boren føres inn eller at erosjon har fjernet noen ringer etter barktakingen. Tidspunktet for de enkelte barktakingene kan derfor være ett eller noen få år eldre enn det angitte årstall. En helt sikker datering for barktakingen kan mest lettvis oppnås ved å sage ut et tverrstykk av treet. Dette ble ikke gjort siden en har ønsket å gjøre prøvetakingen mest mulig skånsom, i trær som i dag er fredet i henhold til Kulturminneloven, siden sårene etter barktakingen er over 100 år gamle og har samisk opphav. I tillegg ble prøvene tatt i et naturreservat, hvor det gjelder å påføre trevirket minst mulig skader.

Resultater og diskusjon

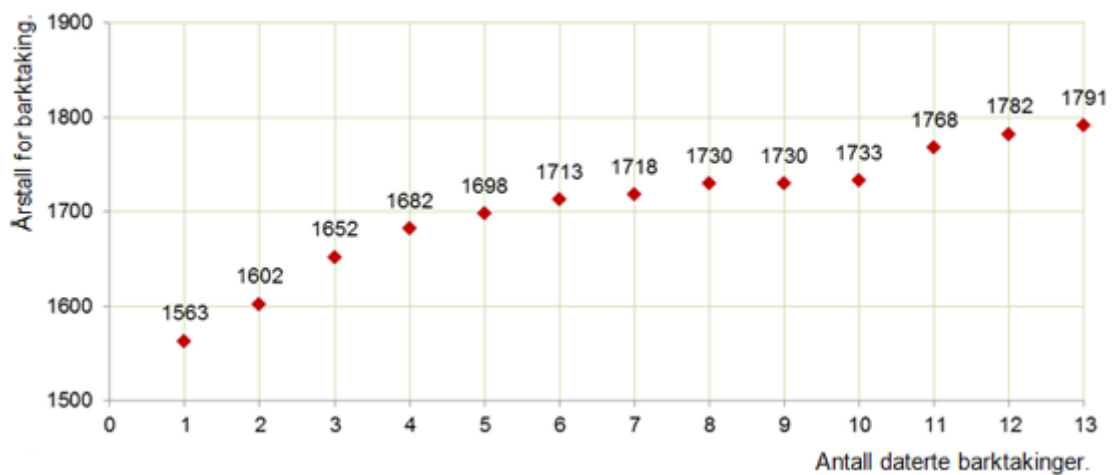

Figur 2: Samisk barktaking datert til 1791 på levende furu. Foto: Jostein Lorås

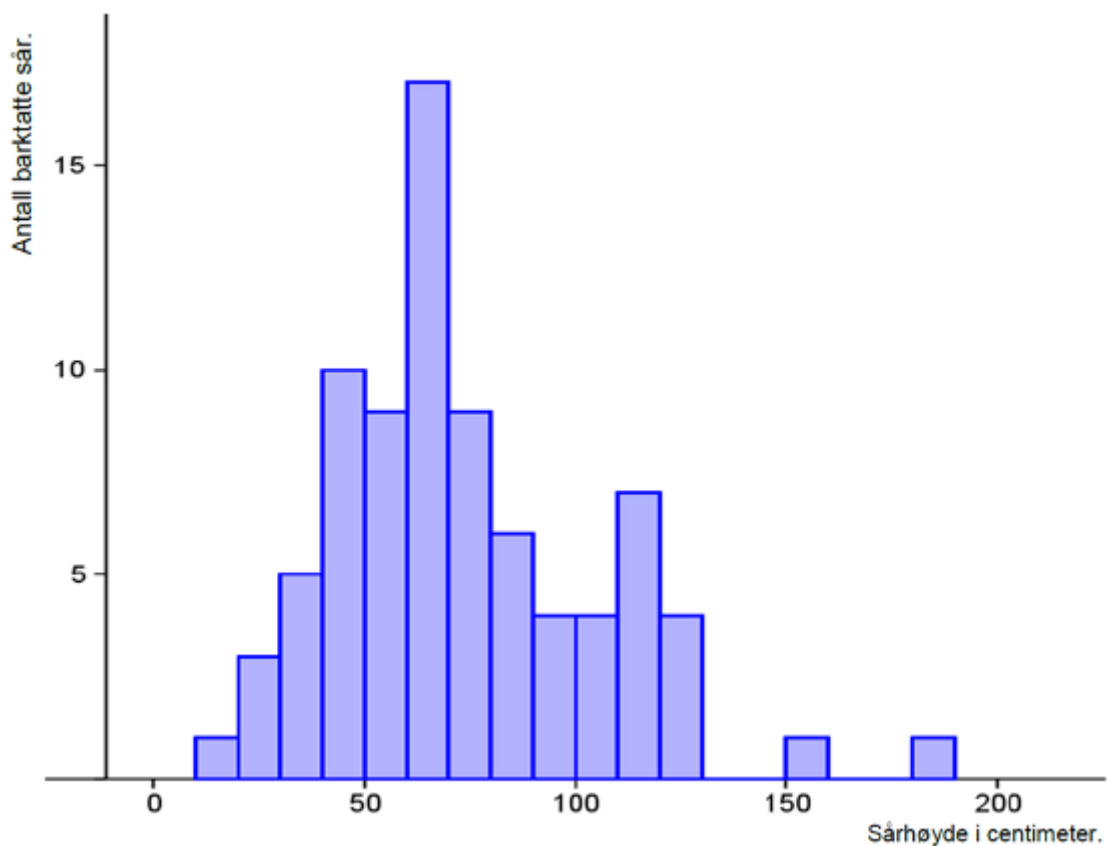

Figur 3: Død, liggende furu med to sår etter barktaking, datert til 1602 og 1652. Foto Jostein Lorås

I Varnvassdalen registrerte vi 73 barktatte furutrær med 82 sårmerker til sammen (fig 2, fig 3). Av dem ble 12 trær med 13 sårmerker datert vellykket. En kan tidfestes til 1500-tallet, fire til 1600- og åtte til 1700-tallet (fig 4). Siste årring i såret fra den eldste barktakingen er 1563, noe som innebærer at dette er den eldste barktakingen vi kjenner til her i landet, på linje med den eldste dateringen i Holmvassdalen naturreservat i Grane (Lorås 2010:26). To trær hadde en totalalder på over 500 år da de døde. Det føyer seg inn i bildet av et område med lite påvirket furuskog, med mye død ved og relativt store dimensjoner på mange trær (Børset 1979:95). Gjennomsnittlig sår lengde på de registrerte barktakingene i Varnvassdalen er tilnærmet 71 cm, mens vel 20 prosent ligger mellom 60-69 cm (fig 5). Dette sammenfaller med tilsvarende resultater i en svensk undersøkelse, hvor snittlengden var 66 cm (Niklasson et. al 1994). I tillegg til de barktatte trærne ble også syv oppbevaringsgroper for melk og to samiske boplasser registrert i dalføret (Lorås og Sanden 2012, Andersen 2011 upubl.).

Figur 4: Oversikt over daterte barktakninger.

Figur 5: Oversikt over sårlengde på registrerte barktakninger.

Barktakninger fra tida før 1700 er generelt sjeldne i Skandinavia (Zackrisson et al. 2000:102 f.) Dette synes også å gjelde her til lands (Elvebakk og Kirchhefer 2012:16), og er dels en naturlig konsekvens av at et fåtall av de trærne som i dag fremdeles fins, hadde en tilfredsstillende størrelse og alder på 1500- og 1600-tallet. På grunn av hogst, dødelighet og nedbrytning er resten gått til grunne. Dette forholdet må følgelig relateres til områdets agrarhistorie, hogsthistorikk og effekten av ulike økologiske paramenter, som forklarer den store variasjonen i skogstruktur mellom ulike områder. I selve Varnvassdalen fantes kun

garden Varnvatn, beliggende midt i dalføret, som ble ryddet i 1759 og fraflyttet i 1968. Bygselområdet strakte seg over store deler av Varnvassdalen, og var mye større enn det området som garden kjøpte, da den ble selveiende i 1930-årene. Etter alt å dømme var området mer enn 2000 ha. Garden hadde rett til uttak av trevirke i hele bygselområdet, dog ikke tømmer for salg. Trolig hadde garden sammenhengende bosetting i tidsrommet, med varierende antall mennesker i husholdet. Ei oppgangssag ble anlagt i tilknytning til garden og mengden furustubber i deler av det gamle bygselområdet viser at uttak av trevirke må ha vært relativt betydelig i perioder, til konstruksjon og vedlikehold av bygninger, uttak av emner til husflid og redskap og til brensel. Såkalt nagletre, som var virke av tørrfuru til båtnagler, ble solgt til regional båtbyggerindustri til utgangen av 1930-årene.

Utenfor bygselområdet, i den vestre og østre delen av Varnvassdalen, hadde to andre gardar rett til hogst. Stedvis er antall stubber i denne delen av området relativt stort og en økende plukkhogst kan registreres i begynnelsen av 1900-tallet. Flere blinkmerker er påvist i trær som fremdeles står, som viser at de ble merket før hogst av skogvesenet. Utstrakt kommersiell hogst er likevel aldri drevet i denne skogen, og Engelskbruket som ellers drev rovhogst overalt i Hattfjelldal kommune i perioden 1865 – 1885, hogg aldri skog i Varnvassdalen av økonomiske grunner. Avgjørende var den perifere beliggenheten som innebar store transportutgifter. Staten kjøpte Engelskbrukets eiendommer i 1900, men satte heller ikke i gang hogst i Varnvassdalen. Men det samlede uttak av trevirke gjennom mer enn to hundre år må likevel ha fjernet adskillige trær som tidligere var barktatt. Konkret bevis for dette er et barktatt tre som inngår som bygningstømmer i en utløpe i området. Tidligere hogst av barktatte trær vil følgelig representere en feilkilde, som vi ikke kjenner omfanget av. Forstlig og agrar påvirkning over tid av områder med barktatte trær vil av den grunn alltid innebære en underregistrering av det reelle antallet, i tillegg til de som går tapt som en konsekvens av biologisk nedbrytning.

Våre undersøkelser viser at den samiske bruken av bark må ha vært utbredt i Varnvassdalen. Til tross for at relativt betydelige arealer av gammel furuskog er plukkhogd siden begynnelsen av 1900, fins likevel enkelte områder hvor skogen har stått nærmest urørt. Særlig gjelder dette furuskogen opp mot fjellet, siden den gjerne var kortvokst og krokete og egnet seg mindre til sagbruksvirke. I tillegg var den også mer ulønnsom på grunn av lengst transportavstand til de tre gardene. Svenske studier viser at nettopp i slike lite påvirkede skoger fins også flest barktatte trær pr. hektar (Zackrisson et al 2000:105). Selv om skogen langt på veg har et intakt naturlig preg, er skogen samtidig et kulturlandskap med sjeldne samiske kulturminner. Dette skyldes at skogen er hogd skånsomt og at verken dimensjonshogst eller flatehogst er gjort noen gang. I 1970 og 1992 ble som nevnt arealer vernet som skogreservat i Varnvassdalen. Det har utvilsomt bidratt til å beskytte skogen mot ytterligere hogst og bevaring av alle typer kulturspor i tre.

Animistisk tilknytning?

Materialet viser at de fleste barktakingene ble gjort i nordlig og nordøstlig retning på treet. I overkant av 57 prosent av barktakingene er tatt mellom himmelretningene NV og NØ, mens 17 prosent er tatt mellom SV og SØ. Resten ligger omtrent på øst-vest linja. Her til lands foreligger ikke publiserte studier som viser sårmerkens himmelretning, men data fra svensk side angir prosent som er en del høyere enn våre funn. I den ene undersøkelsen beregnes antall sårmerker på nordsida eller nordøstsida til 66 prosent (Niklasson et al. 1994:187), mens det i en annen studie opplyses at 78 prosent av barktakingene var på nordsida (Bergman et al. 2004:3). Det kan skyldes smaksforskjeller på barken ut fra stedegne økologiske variasjoner,

blant annet i hvilken grad treet har vært utsatt for soleksponering.

På den annen side var sør- og nordretningene av særskilt religiøs betydning i den samiske tradisjonen (Bergman et al. 2004: 9, viser til Qvigstad 1932; Manker 1938, 1950). Av de 13 daterte barktakingene i vårt materiale, som spenner fra år 1563 til 1791, peker ti i nordlig retning, dvs. 77 prosent. Dette indikerer at før-kristne forestillinger fremdeles var virksomme i lang tid utover 1700-tallet blant reindriftnomader i Varnvassdalen. Dette tegner et bilde som samsvarer med annen forskning, som vektlegger betydningen av den religiøse tradisjonen fremfor barkens eventuelle smaksforskjeller (Zackrisson et al. 2000:106 f).

De svenske studiene viser at retningsmønsteret på de barktatte sårene blir mer vilkårlig utover 1800-tallet. Trolig skyldes det endringer i religiøse oppfatninger, som følge av den kristne tradisjonens stadig mer dominerende innflytelse. Materialet fra Varnvassdalen er for lite til å kunne si noe om rekkevidden av denne påvirkningen i dette området, men det er et faktum at misjonærer som Thomas von Westen foretok reiser på Helgeland allerede tidlig på 1700-tallet (Berglund 2005). I hvilken grad forsøkene på omvendelse fikk noen samlet effekt på den animistiske tilknytningen utover århundret, er ikke mulig å utlede. Men ennå i 1860-årene fantes en eldre same i Hattfjelldal som oppbevarte en runeemme, og urgamle ritualer forbundet med den samiske bjørnejakten ble også utført her (Lorås 2010:19 ff). Dette fant sted til tross for at et kapell ble bygd allerede i 1728 i kommunen, nettopp med tanke på å bekjempe utbredt overtro og avguderier (Svare 1974:187). Det viser at det ikke eksisterte noen homogen og samtidig avvikling av den animistiske tilknytningen og at isolert praktisering av troen også forekom i siste del av 1800-tallet.

I perioden 1800 til 1900 er det ikke tidfestet barktakinger i det materialet vi har registrert. Det kan skyldes tilfeldigheter, siden antall dateringer er relativt lite. En annen årsak kan likevel være en generell reduksjon i bruken av innerbark av furu blant samene på 1800-tallet (Niklasson et al. 1994, Zackrisson et al. 2000, Östlund et al. 2003). Det kan også skyldes at samene i mindre grad brukte området, uten at dette kan verifiseres i skriftlige kilder. En annen mulig grunn er at trærne ikke lenger hadde den samme betydning som sakrale objekter og at de derfor stadig mer ble brukt til brensel etter barktakingen. Tidligere kan det se ut som trærne fikk stå, siden de var oppfattet å ha virksomme åndelige krefter (Bergman et al. 2004: 8, viser til Itkonen 1948: 288f). Om barkete furuer fikk stå av religiøse grunner i Varnvassdalen utover 1800-tallet, vet vi imidlertid ikke. Når godt over halvparten av de registrerte trærne i området har barktatte sår som peker i nordlig retning, vitner det uansett om en fortidig, intim tilknytning til eldgamle mytologiske strukturer.

Samisk bruk av Varnvassdalen

I den agrare tradisjonen om barkbruk felte bøndene nesten alltid trærne (Niklasson 1996), og av den grunn fins få eller ingen spor igjen i landskapet etter høstingen. Trærne ble ofte felt med relativt høye stubber, for å få en god arbeidsstilling når mesteparten av trets bark skulle flås av (fig 6). Derimot høstet samene treet vertikalt, for at det skulle leve videre etter barktakingen. Barken ble høstet når sevjen stod høyest, som regel i løpet av juni, men også allerede ved påsketider (Andersen et. al upubl. manus, Drake 1918). I barken fantes C-vitaminer, karbohydrater og fiber, som dannet viktig kosttilskudd til den samiske dietten. Etter at barken var fjernet fra treet, tørket såret ut og veden fikk ei hard og glatt overflate (fig 7).

Figur 6: Eksempel på agrar barkhøsting. Utlånt fra Finlands Nationalmuseum.

Figur 7: Samisk barktaking. Ytterbarken flekkes av med et bein fra reinhornet. Utlånt av

Finlands Nationalmuseum.

Beskrivelser fra 1741 omtaler indre Helgeland som skogkleddt og samenes bygselland benevnes 'finneskover': ...«mægtige store skover som bestaar af mange vand og fielde»... (Hælsætt [1741]:130). Det viser at skogen fremfor alt var det miljøet som la grunnlag for overlevelse. Milevis med strekninger av skog var fremdeles ikke bebygde og ressursene lå åpne og tilgjengelige uten at store etniske konflikter oppstod om utnyttelsen. Beiter, brensel, vilt og fisk m.m. fantes i rikt monn over store arealer. Denne beskrivelsen var antagelig dekkende for regionen også under 1500- og 1600-tallet.

Bruken av bark i samiske miljøer i perioden 1600 -1800 er uløselig knyttet til reindriftnomadisme og årlige flyttinger i landskapet, som i Varnvassdalen fulgte gamle tråkk mellom øst og vest over kjølen. Samene hadde små reinflokker, som var svært tamme, og trolig kunne de ulike gruppene holde seg i et avgrenset område hele året, med bestemte grenser seg i mellom (Bergsland 1994:186 f). Ifølge en svensk reitelling fra 1609 hadde blant annet 12 reineiere av «Wafsen» (Vefsn) til sammen 154 dyr, som gjennomsnittlig utgjorde 13 dyr pr. reineier (Bergsland 1987:22). De rikeste hadde 25-30 rein. Reinen ble melket i de mest produktive sommermånedene og ble passet døgnet rundt. Sanking av furubark var uløselig knyttet til det gamle melkebruket, siden barken ofte ble blandet inn i melka (Zacrisson et al. 2000:103, viser til Schefferus 1673, Drake 1918:154).

Det hevdes at reindrift i større omfang ikke ble utviklet i regionen før på 1600-tallet. Det lave antall tamrein innebærer at villrein i begynnelsen av 1600-tallet fremdeles må ha spilt en betydelig rolle for evnen til overlevelse (Svestad 2004:13). Det har det trolig gjort flere steder på Helgeland, men også i Västerbotten på andre side av grensen (Norstedt 2012:5). Overgangen til mer spesialisert tamreindrift med stadig større flokker kan derfor ha bidratt til en økning av bruken av furubark på 1600-tallet. Familier med relativt mye tamrein produserte større kvanta melk og behovet for bark økte tilsvarende (Zacrisson et al. 2000:103). Mot midten av 1700-tallet tyder opplysninger på at antall rein i Rana og Vefsn økte svært mye og flere eiere oppgis å ha rundt 1000 stykker hver (Schnitler 1929:43).

I Varnvassdalen oppholdt reindriftsnomadene seg i sommerhalvåret, mens vinterbeitene lå i Sverige, siden snømengdene var mindre der og snøen løsere (Schnitler 1929:12). Opplysninger fra svenske kilder viser at reindriftsamer kunne flytte over store avstander i siste del av 1700-tallet, helt fra traktene rundt Røsvatnet og ned til området ved Fredrika i Åsele kommune, for å finne gunstige beiter (Norstedt 2012:17). Dette flyttemønsteret var typisk for samer som hadde sommertilhold i Varnvassdalen og det vedvarte med noen avbrudd helt til tida like etter andre verdenskrig.[\(sn10\)](#) En av flyttvegene gikk gjennom Varnvassdalen, som ganske sikkert har vært gjennomgangsveg mellom vest og øst siden neolittisk tid.[\(sn11\)](#) Flyttinga østover begynte ei stund før jul og de returnerte om våren før kalvinga begynte, som regel i begynnelsen av mai. Kalvinga skjedde flere steder i Varnvassdalens søndre og vestre side, i den åpne furuskogen, siden våren kom tidligst her, med bare flekker og muligheter til lavbeite. I dette området er også tettheten av registrerte barktatte trær høyest. Det viser en nær sammenheng mellom det gamle melkebruket og bruken av bark, og at samene må ha bodd her, som også bekreftes ved funn av to boplasser. Da varmen gradvis tok overhånd, dro reinen stadig høyere opp i fjellet. Av den grunn holdt også reindriftsamene i sommerhalvåret mest til øverst i skogbeltet, sør for dalføret. Den nomadiske bruken av områdene i Varnvassdalen føyer seg inn i en lang praksis med reindrift og danner kontinuitet i samisk tilstedeværelse over flere hundre år i dalen.

Foruten de barktatte trærne fins også immatrielle kulturspor i området i form av stedsnavn. Melktjønna, Finnli, Lægerhaugen og Kotaskogen viser reinnomadismens bruk av et større område enn selve Varnvassdalen. Like ved garden Varnvatn peker muntlige opplysninger mot tidligere samisk bosetting. [\(sn12\)](#) Navnet 'Køtaåkeren' indikerer at ei eller flere kåter har stått der (Andersen 2011 upubl.). [\(sn13\)](#) Men opplysningene angir ikke dateringer og ingen påvisbare, fysiske rester fins i dag av angivelige boplasser. Funn av syv oppbevaringsgroper for melk i nærheten av garden Varnvatn viser uansett at melking ble gjort i området. Konsumet av melk har høyst sannsynlig hatt tilknytning til bruken av bark, ved at den ble iblandet den ferske melka. Om bark er brukt i melk til lagring er derimot mer usikkert.

Melkegroperne indikerer utvilsomt at en melkeplass må ha eksistert i nærheten av garden. En skal derfor ikke utelukke at denne plassen faktisk lå akkurat der garden ble bygd, som var godt egnet til beiting og dyrking da nybyggere inntok området i 1750-årene. Mange steder på Helgeland ble nettopp melkeplasser og reintrøer overtatt og dyrket av nybyggere (Marek 1992:8, Hagemann 1940). Det er naturligvis et åpent spørsmål om samene ble fortrent fra garden Varnvatn, men faktum er at daterte barktakinger og to boplasser, som kan ha blitt brukt i samme periode, viser at samer holdt til relativt langt fra garden allerede før ryddingen fant sted. Intet tyder på at de som holdt til akkurat på dette stedet, skal ha blitt fordrevet fra denne garden. På den annen side er det sannsynlig at flere familier har brukt de vide områdene i Varnvassdalen, og naturligvis lokaliteten hvor også garden ble tatt opp.

Barktakingen benektes

I forkant av feltarbeidet i Varnvassdalen ble intervjuer og samtaler utført for å fremskaffe mulige opplysninger om lokale tradisjoner knyttet til barkhøsting. [\(sn14\)](#) Resultatet var imidlertid negativt og det fantes heller ikke nedskrevet materiale som kunne gi informasjon om samisk bruk av bark. Dette føyer seg inn i bildet av tidligere undersøkelser, blant annet i Lønsdalen og Holmvassdalen, samt flere steder i Sverige. Konklusjonen er at muntlige opplysninger om barktaking nesten ikke eksisterer i samiske miljø, selv om en rekke eldre kilder forfattet av geistlige og andre lærde omtaler fenomenet fram til ut på 1800-tallet. Hundrevis av barktatte trær fins spredt i ulike gammelskoger på Helgeland, men samene som ellers står i en sterk muntlig tradisjon, kan ikke knytte trærne til forfedrenes barkhøsting. Det kulturelle bruddet med fortida er såpass eiendommelig, at det er god grunn til å problematisere forholdet.

Skriftlige kilder viser at samer kategorisk benektet bruken av furubark. I et avisinnlegg i 1911 i den sørsamiske avisa *Waren Sardne* henviser reindriftsame Johan Andersen Barrock f. 1892, [\(sn15\)](#) som drev med rein i grensetraktene mellom Nordland og Nord-Trøndelag, til en nylig utkommet bok av skogforvalter Ivar Ruden. Han anfører at ... "lapperne tidligere meget ofte pleiet at save furuen og skave til sig sevje og bastlaget (...), for at blande det i melet til brød" (*Waren Sardne* 1911). Dette forarget Barrock, som benekter at samene tidligere skavet furu, siden de etter hans påstand ikke brukte mel overhode. Svenske regnskap viser imidlertid at samer allerede handlet mel så tidlig som i begynnelsen av 1600-tallet (Bergsland 1994:186), men det kan naturligvis ha omfattet kun enkelte familier og ikke samene i regionen som helhet. Johan A. Barrock skriver videre at 'de gamle samer' dessuten mislikte at trær ble skavet, noe som heller ikke kan være korrekt ut fra eldre kilder og synlige forekomster av barktatte trær i utmarka. Derimot påpeker Barrock at bøndene brukte furubark og viser til muntlig tradisjon om slik høsting i 1867 på svensk side, men også til lokale eksempler i Røyrvik i Nord-Trøndelag. I tillegg skriver han om hvordan samene hadde brukt ulike arter gress til føde, men altså ingen ting om anvendelsen av furubark. Lignende

opplysninger fins fra Susendalen i Hattfjelldal, hvor samekone Gunhild Børgefjell f. 1868, beretter at de brukte en hel del viltvoksende planter til mat, men at ... «barkmel det ha' vi aldri brukt»... og at samer aldri led under nødsår, slik bønder gjorde (Marek 1992:168 ff.).

Uårene på slutten av 1860-tallet regnes for å være siste gang at bark ble brukt i kostholdet i større utstrekning blant fastboende her til lands, og den samiske barkhøstingen fortsetter noen tiår til, dog med avtagende styrke i siste del av 1800-tallet og inn på 1900-tallet. Nye kostvaner regnes som hovedforklaring til dette (Niklasson et al. 1994, Zackrisson et al. 2000, Östlund et al. 2003). Imidlertid kan ikke det forklare hvorfor den muntlige tradisjonen om bruken av bark ikke synes å ha eksistert de siste hundre årene i samiske miljø. Da Barrock skrev sin beretning strakk manns minne seg tilbake til ca 1850, til et tidspunkt hvor barktaking av furu fremdeles var nokså utbredt. En kan anta at knapt 20 år gamle Barrock hentet mange av sine opplysninger og oppfatninger fra eldre samer, ikke minst sin far, Anders Barrock, som var født ca 1860.

Bevis på fattigdom

Den agrare barktakingen var utvilsomt betraktet som nødfor og i mange tilfeller som et resultat av fattigdom. Av den grunn representerte de fastboendes bruk av bark i hovedsak underklassen på landsbygda, dvs. leilendinger, husmenn og andre med lite tilgang på eiendom og andre materielle ressurser. De ble først rammet dersom uår slo til, siden de ikke uten videre kunne skaffe mel gjennom handel. Dette skillet medførte et fattigstempel og mangelen på mel tydeliggjorde hvilke sosiale grupper som led mest.

De samiske miljøene ble i stor grad oppfattet å høre det sosiale bunnsjiktet til, og selv om de kanskje ikke brukte mel til brød, ble deres form for barkhøsting likevel oppfattet av majoriteten som bevis på fattigdom. Dessuten fremmet staten aktivt et negativt syn på bruken av bark og opinionen ble formet av denne propagandaen (Zackrisson et al. 2000:103). Sosiale skiller reflekteres også i misjonærenes forsøk på å rekruttere samiske barn til skolene. I følge en svensk misjonær betraktet foreldre skolegang som tegn på fattigdom (Moritz 1990:34 ff. viser til Högström [1747]). Skolene utstyrte barna med mat og klær og barna kom av den grunn under former for offentlig forsørgelse, noe som ble negativt oppfattet av mange samer. De var utvilsomt engstelige for å bli betraktet som fattige av storsamfunnet, siden det etter deres oppfatning legitimerte statens inngripen i deres tilvære. Bruken av bark føyer seg inn i dette bildet og representerer kun et annet uttrykk for det samme fattigstempelet.

Denne forestillingen kan også bidra til å forklare hvorfor den muntlige tradisjonen om barktaking forvitret gjennom aktiv fortidelse. Den muntlige overleveringen om praksisen opphørte derfor som et resultat av en kollektiv fortenging. Effekten av fattigstempelet innebar et kulturelt brudd med fortida og den oppvoksende generasjon fikk verken kunnskap om betydningen av bruken eller om den tidligere tradisjonen. Dette skjedde sannsynligvis samtidig som den agrare barkhøstingen ble gjort siste gang i distriktet, i slutten av 1860-årene. I ei tid med omfattende modernisering, internasjonal handel og utstrakt framtidsoptimisme ble det i tillegg regnet som særlig fattigslig å høste bark.

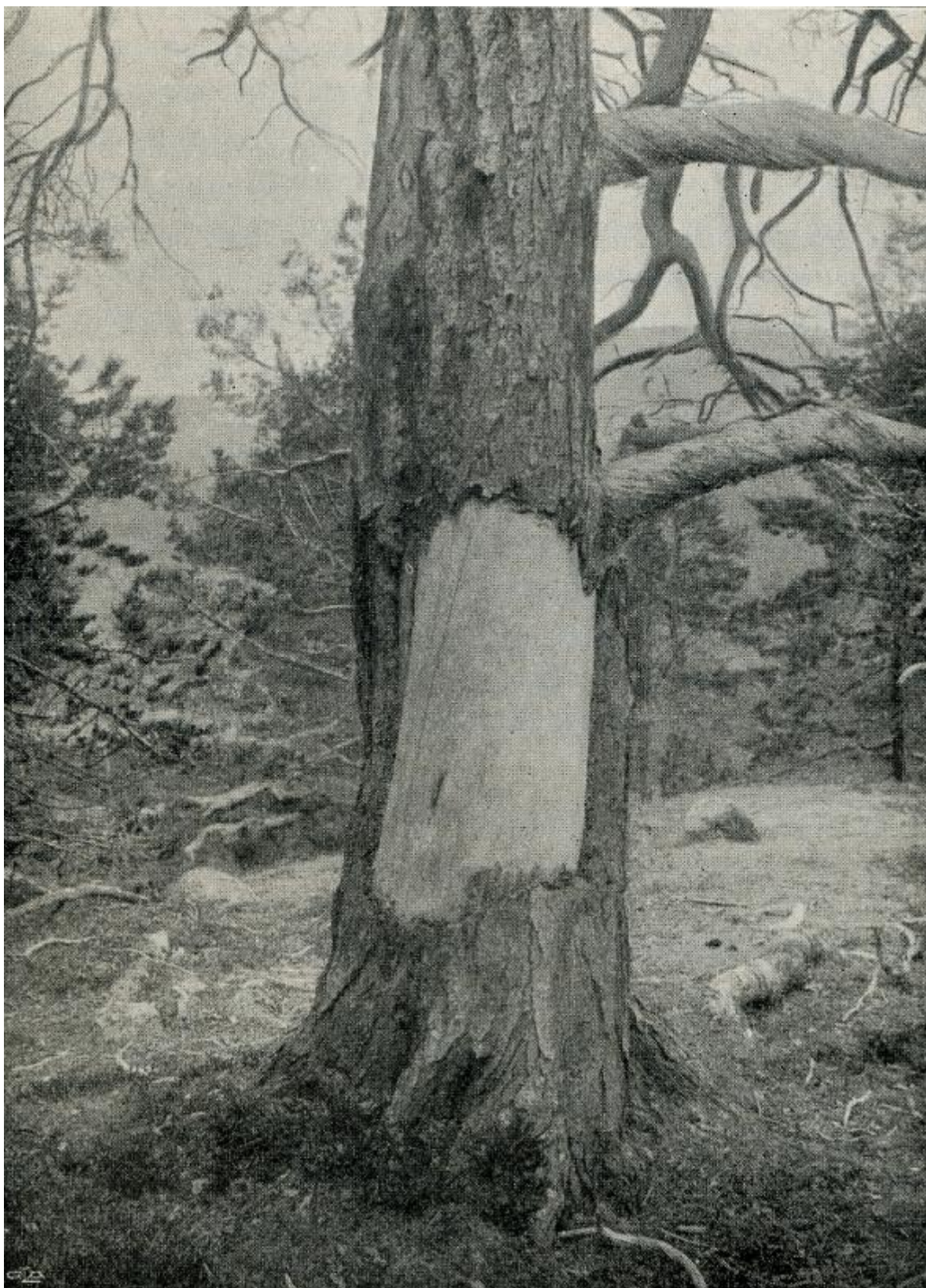
Forstvesenets inntog

Johan Andersen Barrock uttrykker seg konsekvent negativt om bruken av bark og framhever samtidig samenes tilknytning til reinen som matemne. Dette skillet kan oppfattes som ledd i en identitetsmarkering, hvor den kulturelle avstanden til agrarbefolkningen opprettholdes. I

bunnen av denne markeringen ligger en nedarvet konflikt fra gammelt, forårsaket av nybyggere som la beslag på samiske landområder. I kjølvatnet av landnåmet på 1800-tallet ble det moderne forstvesenet bygd ut, som banet veg for en rasjonell og effektiv utnyttelse av skogressursene. Skogforvalter Ruden ble derfor sett på som en representant for inntrengerne, som var satt til å ta hånd om bøndernes interesser på vegne av statsmakta. Målet var å redusere norsk og svensk reindrift på norsk territorium, fordi samene ble sett på som mindreverdige og som nasjonalt upålitelige, og siden 1850-tallet hadde middelet vært effektivt å assimilere samisk språk og kultur (Lundmark 2005:106 f). Barrocks gjenstridige holdning kan altså tolkes som en reaksjon på denne politikken, hvor det gjaldt å fremheve det typisk samiske i møtet med myndighetenes mål om endringer.

Forstvesenets primære oppgave var å drive planmessig skogsdrift. Det innebar også å holde oppsyn og påse at skader ikke ble forvoldt. Samisk barktaking var en av de typer skader på trærne som ble kritisert i stor utstrekning, særlig i de aller nordligste områdene, hvor staten eide relativt mest av landarealet. I 1867 innberettet forstmester Berbom om samenes skogødeleggelser i Tromsø stift. Nomadiserende 'finner' hadde da blant annet flådd barken av eldre furutrær i Dividalen (Ruden 1911:15). Det ble betraktet som en stor uskikk, som skyldtes at samene anså sevjen under furuas bark som en lekkerbiskken, men det anføres samtidig at skikken var avtagende.

Flere tiår senere rapporterte skogforvalter Ruden fra det samme området i kraft av egne observasjoner at hundrevis av furutrær hadde blitt 'savet'. Sårene hadde merker etter øks og foregått i et område hvor fastboende ennå ikke hadde avvirket skogen. Samene hadde skavet til seg sevje og bastlag på trærne for så å tørke og knuse det (Ruden 1911:77). Det eksisterer et gammelt foto fra Dividalen, trolig fra 1911, som anvendes for å dokumentere at samer praktiserte barktaking av furu mot slutten av 1800-tallet eller rundt 1900 (Holmgren 1912, gjengitt av Elvebakk og Kirchhefer 2012). Bildet viser at barken er fjernet og at synlig yteved danner et større sårmerke i treet (fig 8). Spørsmålet er likevel om dette viser samisk barktaking? I en studie foretatt i nord-svenske områder var gjennomsnittlig alder 90 år (Zackrisson et al. 2000) da trærne ble barked første gang. Et annet stort dendrokronologisk materiale viser at gjennomsnittlig diameter var 18,4 cm i brysthøyde da barken ble tatt (Niklasson et al 1994:187), som forklares med at tynn bark er lysere og lettere å renske og mer smakfull. Treet på Holmgrens bilde er utvilsomt svært mye større, med pansret ytterbark og grove og til dels tørre greiner, som vitner om høy alder, trolig eldre enn 300 år, og muligens i døende tilstand. Da treet ble barked, må det omtrentlig ha sett ut på samme måten, siden gamle furutrær endrer lite av eksteriøret i løpet av noen få tiår. Vi anser det som usannsynlig at reindriftnomader ville ta barken av et slikt tre. I bakgrunnen skimtes dessuten yngre trær som var langt mer formålstjenlige.

Figur 8: Bildet som angivelig viser samisk barktaking. Dividalen rundt 1911. Etter Holmgren (1912).

Det er spekulasjon å antyde hvem som stod bak eller hvilke motiver som gjaldt, men det kan slås fast temmelig sikkert at A. Holmgrens foto ikke dreier seg om samisk barktaking. Selv skriver han da også at man i Nord-Norge for lett skylder på samene når det gjaldt alle mulige

skader som påføres land og skog (Elvebakk og Kirchhefer 2012, viser til Holmgren 1912). Det kan virke som Holmgren refererer til holdninger han har møtt i sitt virke som forstkandidat og at samene mer eller mindre ufortjent fikk rollen som syndebukk i konflikter om ressursene.

Forstvesenet var særlig oppmerksom på de skader samene forårsaket på skogen. Dette forholdet har trolig vært framtredd over hele den nordlige landsdelen, selv om det ikke direkte nevnes i forstvesenets innberetninger fra Nordland. Derimot var skogforvaltere svært opptatt av hvordan samene ødela skogen gjennom bruk av brensel og oppsetting av gjerder, noe som også kommer til uttrykk i rapporter fra Hattfjelldal, særlig Susendalen (Hagemann 1903:15 ff.). Det anføres at helst tett og tykk furuskog ble foretrukket vinterstid, for å sikre lett tilgang på brensel til boplassene. Fra begynnelsen av november til i mai ble bål fyrte kontinuerlig på inntil 20 forskjellige boplasser. For å produsere økt tilgang på tørrved ble friske trær rundbarket. Når brenselet tok slutt rundt boplassen, ble kåten flyttet lenger inn i skogen. Bruken av skogen på denne måten skapte relativt store flater og tilveksten av ungskog ble hemmet. Frøtrær ble hogd og bjørk vokste opp i stedet, og de store sammenhengende furuskogene forsvant for godt. Imidlertid er det mulig at rapportering er overdrevet, siden det var en vedvarende konflikt mellom samenes bruk av skogen og forstvesenets rasjonelle og industrielle syn på utnytting av trevirket. Kildene er forfattet av de statlige representantene, mens samenes egne beskrivelser mangler.

Det er åpenbart at samene kunne påvirke skogen negativt, men det må forstås i lys av forstvesenets interesser og definisjoner, som ønsket å bevare skogen ut fra et spesifikt, industrielt behov. Fra gammelt av var bruken av skogen et resultat av nomadismens ressursbehov og samisk barktaking var en av flere måter å høste skog på. Forstvesenet representerte et nytt syn på skogens anvendelse, som direkte kritiserte den samiske bruken. Dermed påskyndet dette opphøret av den eldgamle bruken av bark, siden det påførte trærne skader. Når denne tradisjonen benektes av samer, kan også det ha sammenheng med kritikken, som omfattet den samiske bruken av naturen mer generelt. I Sverige ble det det ulovlig å barke stående furutrær fra og med 1870 (Zackrisson et al. 2000:103) og forbudet må ha vært kjent i de sørsamiske miljøene på begge sider av kjølen, siden nomadismen foregikk på tvers av nasjonale grenser. I tillegg fantes tette slektsbånd mellom samer uavhengig av grensene. På norsk side ble en lov vedtatt i 1753 som blant annet la ned forbud mot barktaking i Finnmark amt (Spilling 1919:4). Overtredelse ble straffet med bøter for hvert tre. Det har ikke lyktes å finne lignende bestemmelser for Nordland amt, men forbudet viser uansett at den samiske barktakingen må ha vært vanlig, og en torn i øyet på datidens skogadministrasjon, og at problemet trolig ble oppfattet som størst i den aller nordligste delen av landet.

Et fattigstempel forbundet med barkbruk og forstvesenets kritikk av samenes bruk av skogen kom til å prege den samiske selvopfatningen i lang tid. Derfor hersket et behov for å benekte bruken av bark også ut fra kulturelle motiver. Begynnelsen av 1900-tallet var ei sørsamisk reisningstid og foreninger ble dannet både på svensk side, i Nordland og i Trøndelagsfylkene (Jernsletten 1998:69 ff). Sør-samisk identitet var under oppbygging og en ville fjerne kulturelle elementer i sin historie, som kunne assosieres med fattigdom. I tillegg ønsket en å fremheve markører som adskilte den samiske kulturen vis a vis bondebefolkningen. Mel avvises som næringsemne og reinkjøtt framstilles som viktigste konsumvare. Slike idealiseringer uttrykker etniske symboler og danner bilder og forestillinger som bevisstgjorde den samiske identiteten og som inspirerte til å styrke og utvikle den. Bøndernes livsform ble brukt som motbilde, som sin egen kultur ble kontrastert til. Hensikten var å distansere seg fra

nybyggernes kulturelle innflytelse. I dette ligger en konstruksjon av fortida som kan ha vært et bevisst forsøk på eliminere et kulturelt innhold med negativ gjenklang. Når samene Johan Andersen Barrock lar seg provosere og omtaler bruken av bark på en overdreven kritisk måte, kan det utvilsomt tolkes som et uttrykk for dette. Det betyr også at det kan ha hersket en utbredt enighet i samiske miljø på Helgeland om å fortie den urgamle tradisjonen.

Avslutning

Den gamle furuskogen i Varnvassdalen i Hattfjelldal har aldri vært gjenstand for omfattende kommersiell hogst. Dette reflekteres i skogstrukturen som karakteriseres ved stor grad av naturlig variasjon på trærnes alder, dødt virke i mange nedbrytningsfaser og med ulike dimensjoner på trærne. Det intakte preget danner forutsetningen for de mange samiske kulturminnene representert ved barktatte trær i området. Sentralt i dalføret, hvor tettheten av barktakinger er relativt høy, er også to samiske boplasser påvist, som kan ha vært brukt i samme tidsrom som de daterte barktakningene. Flere melkegroper eksisterer også, i tilknytning til opplysninger om tidligere boplasser. Med andre ord fins et rikt spekter av kulturminner i Varnvassdalen, som dokumenter fortidig samisk bruk av landskapet. Dateringer av barktatte trær viser at området ble brukt til nomadisk reindrift for flere hundre år siden. Sårmerkenes himmelretning peker dessuten mot at den animistiske tilknytningen fremdeles ble praktisert mot slutten av 1700-tallet.

Imidlertid ble den samiske barkbruken benektet allerede rundt 1900 av samene selv, og på norsk side har det ikke lyktes å finne muntlig tradisjon om denne høstingen. Forklaringen er trolig at barkbruken tilførte et fattigstempel som virket sosialt degraderende. I tillegg innførte forstvesenet et industrielt syn på skogen, som kritiserte den samiske bruken av trærne. Dette fant sted samtidig som samiske miljø organiserte seg mot majoritetens innblanding i levemåten og det kulturelle grunnlaget. Samene ønsket å bygge sin identitet i kraft av det typisk samiske og fremhevet derfor de elementene som utelukkende ville bli oppfattet som positive av storsamfunnet. Bruken av bark ga derimot en negativ gjenklang som førte til en kollektiv fortielse av tradisjonen. Like fullt fins de fysiske minnene etter samisk barktaking i vår tid og trærne danner særegne innslag av kulturlandskap i gammelskogen, med en skogbrukshistorie svært forskjellig fra det industrielle skogbrukets utvikling. Funnene i Varnvassdalen bekrefter således en lang historisk og kulturell tradisjon, på linje med flere svenske undersøkelser og studier gjort i Salten og Helgeland.

Referanseliste

Andersen, O. (2011). Feltrapport fra registreringsarbeid i Varnvassdalen. Upublisert.

Andersen, O., Lorås, J., Storaunet, K.O. & Hjortfors, L.-M. (submitted manuscript), 2013: Sami settlement and the use of pine innerbark in Lønsdal in Nordland, Norway. Dating and historical context.

Berglund, B. (2005). Recently Discovered Gievrie (South-Saami Shaman Drums) – Contexts, Meanings and Narratives. *Acta Borealia*, 22(2), 128-152.

Bergman, I., Östlund, L. & Zackrisson, O. (2004). The use of plants as regular food in ancient subarctic economies: A case study based on sami use of scots pine innerbark. *Arctic*

anthropology, 41(1), 1-13.

Bergsland, K. (1994). Samiske perspektiver i Helgelands historie. I B. Berglund (red), Fra middelalderens begynnelse ca. 1030 til reformasjonen 1537. Helgeland historie bind II, (s. 181-204). Helgeland Historielag.

Bergsland, K. (1987). Sørsamenes historie språklig belyst. Oslo.

Børset, A. (1979). Inventering av skogreservater på statens grunn. Institutt for naturforvaltning, Norges landbrukshøgskole.

Drake, S. (1918). Västerbottenslapparna under förra hälften av 1800-tallet. Uppsala universitet.

Elvebakk, A. og Kirchhefer, A. (2012). Den gamle furuskogen i Dieváidvuovdi/Dividalen – eit urgammalt samisk kulturlandskap. Blyttia 70(1), 7-26.

Elvebakk, A. og Kirchhefer, A. (2005). Den gamle furuskogen i Dividalen – eit eldgammalt samisk kulturlandskap. Rapport til Fylkesmannen i Troms, 24. nov 2005.

Fellman, M. J. ([1620] 1910). En skrifvelse till Johannes Messenius om Kemilapparna 1620 (Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne, samalde och utg. af. I. Fellman). Helsingfors.

Friis, J. A. (1871). En Sommer i Finmarken, russisk Lapland og Nordkarelen: skildringer af Land og Folk. Christiania: Cammermeyer.

Gaarder, G. (2001). Botanisk befarung i Varnvassdalen naturreservat 20.8.2001. Notat. Miljøfaglig Utredning, Tingvold.

Gaarder, G. (2005). Varnvatnes nordside. Notat, BioFokus; Lokalitetsbase for skogområder. [Web Page].
http://biolitt.biofokus.no/rapporter/omraadebeskrivelser/Statskog2005_DP3_Varnvatnetsnordside.pdf

[2013, 24. januar].

Graan, O. ([1672] 1983). Relation, Eller En Fulkomblig Beskrifning om Lapparnas Ursprung, så wähl som heela dheras Lefwernes Förehållande. Bidrag til kannedom om de svenska landmälen ock svenskt folkeliv XVII. Kungl. Skytteanska samfundets handlingar nr. 27. Berättelser om samerna i 1600-talets Sverige.

Hagemann, A. (1903). Flytlappernes Skogødelæggelser i Tromsø Stift. Tromsø.

Hagemann, A. (1940). Fra Ranens Skovbygd. Brev til Aftenposten. Avisartikler 1883-1905. Samlet ved Hagemann, B.H, 1940.

Hansen, L. I. og Olsen, B. (2004). Samenes historie - Fram til 1750. Samenes historie, bind I.

Högström, P. ([1747] 1980). Beskrifning öfwer de til Sweriges Krona lydande Lapmarker År

1747. Facimileutgave. Norrländska Skrifter 3. Umeå.

Holmes, R. L. (1983). Computer-assisted quality control in tree-ring dating and measurement. *Tree-Ring Bulletin* 43, 69-78.

Holmes, R. L. (1994). *Dendrochronology program library – Users manual*. Laboratory of Tree-Ring Research, University of Arizona, Tucson.

Holmgren, A. (1912). *Studier öfver nordligaste skandinaviens björkskogar*. Stockholm: Kungl. Boktryckeriet. P. A. Norstedt & söner.

Hælsætt, E. ([1741] 1944). Nogen underretning for vedkomende angaaende Grendse-skiellene og landets Situation og Beskaffenhed i Overhaldens og Vefsens Lappefelde. I Magnus S., *Grenseopgangen i Søndre Helgeland ved midten av det 18. århundre og nomadismen i grensetraktene*. Finnernes bygdehistorie og etnografi, 2. Nordnorske samlinger (bind-/heftenr. 6), 130-133.

Hætta, M. O. (2002). *Samene - Nordkalottens urfolk*. Kristiansand: Høgskoleforlaget.

Høeg, O. A. (1976). *Planter og tradisjon: floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925-1973*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ielstrup, H. (1908). Skade paa Skog af Lap og Bjørn. *Tidsskrift for Skogbrug* (2), 55-57.

Itkonen, T. (1948). *Suomen lappalaiset vuoteen 1945*. Helsinki: Werner Söderström OY.

Jernsletten, R. (1998). Samebevegelsen i Norge: idé og strategi 1900-1940. Skriftserie, Senter for samiske studier, nr 6. Universitetet i Tromsø.

Korsmo, H., Angell-Petersen, I., Bergmann & H. H., Moe, B. (1989). Verneplan for barskog. Regionrapport for Midt-Norge. NINA Utredning 6: 1-99

Korsmo, H., Edenius, L., Moe, B. & Svalastog, D. (1993). Inventering av verneverdig barskog i sørlige del av Nordland. NINA Oppdragsmelding 228: 1-133.

Krogh, A. C. (2006). *Med jaguarens kraft: en reise i det ukjente Amazonas*. Oslo: Bazar.

Leem, K. (1767). *Beskrivelse over Finnmarkens Lapper*. Rosenkilde og Bagger, København.

Lorås, J. (2010). *Holmvassdalen - en biologisk oase: historie, natur, vern*. Valdres trykk.

Lorås, J. & Sanden, E. (2012). Rapport över inventering och registrering av forn- och kulturlämingar/kulturminner i Varnvassdalen, Norge och Ekopark Jovan, Sverige 2011 (upublisert rapport).

Lorås, J. & Storaunet, K. O. (2004, 30.8). Kulturspor forteller om samisk bruk. Helgeland Arbeiderblad, 24-25.

Lundmark, L. (2005). Samepolitik och renars nationalitet. I: Nilsson, T. & Sørensen, Ø. (red.)

Goda grannar eller morska motståndare? Stockholm.

Carlsson. 105-117.

Magnus, O. G. ([1555] 1976). Historia om de nordiska folken. (tolfte boken, kap. 4: Om den stora rikedomerna på träd i de nordiska länderna och dessa trädets väldiga höjd). Östervåla. Örebro: Gidlunds forlag.

Manker, E. (1938). Die lappische Zaubertrommel: eine ethnologische Monographie, 1, Die Trommel als Denkmal materieller Kultur. Acta Lapponica 1. Stockholm: Nordiska Museet.

Manker, E. (1950). Die lappische Zaubertrommel : eine ethnologische Monographie, 2, Die Trommel als Urkunde geistigen Lebens. Acta Lapponica 6. Stockholm: Nordiska Museet.

Marek, V. (1992). Samene i Susendalen. Hattfjelldal: Hattfjelldal kommune.

Midteng, R. (2010). Samiske kulturspor i trær utenfor Øvre Anárjohka nasjonalpark. Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvern avdelingen, rapport nr. 2-2010.

Moritz, P. (1990). Fjällfolk: livsformer och kulturprocesser i Tärna socken under 1800- och 1900-talen. Acta ethnologica Umensia: skrifter utgivna av Etnologiska institutionen i Umeå - (bind-/heftenr. 2).

Niklasson, M. (1996). Bark som människoföda ur agrart och samiskt perspektiv. I B. Liljewall, (Red.), Tjära, barkbröd och vildhonung: utmarkens människor och mångsidiga resurser. (107-125) Stockholm: Nordiska museet.

Niklasson, M., Zackrisson & O., Östlund, L. (1994). A dendroecological reconstruction of use by Sami of Scots Pine (*Pinus sylvestris* L.) inner bark over the last 350 years at Sädvajaure, N. Sweden. *Vegetation History and Archaeobotany* (3), 183-190.

Norstedt, G. (2012). Skogssamisk närvaro kring Käringbergets ekopark enligt historiska källor. *Botnia Atlantica*.

Norsk geologiske undersøkelse. (2013). Berggrunn. Nasjonal berggrunnsdatabase. [Web Page]. <http://geo.ngu.no/kart/berggrunn/> [2013, 24. januar].

Östlund, L., Ericsson, S., Zackrisson, O. & Andersson, R. (2003) Traces of past Saami forest use – an ecological study of culturally modified trees and earlier land-use within a boreal forest reserve. *Scandinavian Journal of Forest Research*, 18,78-89.

Östlund, L., Bergman, I. & Zackrisson, O. (2004). Trees for food - a 3000 year record of subarctic plant use. *Antiquity* 78, 278-286.

Östlund, L., Zackrisson, O. & Hörnberg, G. (2002). Trees on the border between nature and culture – Culturally modified trees in boreal Scandinavia. *Environmental History* 7(1), 48-68.

Qvigstad, J. (1932). Lappische heilkunde. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, serie B, skrifter, 201-270.

Rheen, S. ([1671] 1983). En kort relation om lapparnes lefwarne och sedher, wijdskiepelsser, sampt i många stycken grofwe wildfarellsser. Berättelser om samerna i 1600-talets Sverige. Bidrag till kännedom om de svenska landmälen ock svenskt folkliv XVII. Kungl. Skytteanska samfundets handlingar nr. 27.

Ruden, I. (1911). Fremstilling av en del av den skade som de svenske flytlapper og ren har voldt paa skogen i Tromsø amt : avfattet paa grundlag av undersøkelser og befaringer foretat i henhold til skogdirektørens skrivelse av 11te mai 1909. Kristiania: Grøndahl & Søns bogtrykkeri.

Ryd, Y. (1996) Guolmas, tall bark til senor. Ibb-Anna och Johan Rassa berättar. Ajtte Musei Vänner, Småskrift 6:6-7.

Sandgathe, D. og Hayden, B. (2003). Did Neanderthals eat bark? *Antiquity* 77, 709 – 718.

Schefferus, J. ([1673] 1956). Lappland. Nordiska museet: Acta lapponica VIII. Uppsala.

Schnitler, P. (1929). Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745. Ved J. Qvigstad, og K. B. Wiklund. Bind II. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.

Spilling, K. (1919). Av Finmarkens skogret. Kristiania: Fabritius & sønner.

Storaunet, K. O. (2012). Samisk barktaking i Varnvassdalen, Hattfjelldal kommune. Intern rapport. Institutt for Skog og landskap.

Storaunet, K. O. & Lorås, J. (2008). Samisk barktaking. Kulturspor etter tidligere tiders ressursutnyttelse. Brosjyre fra Skog og landskap 2/08: 4 s.

Svare, B. (1974). Vefsnbygdene fram til 1830. I B. Svarre & I. M Edvardsen (Red.), Vefsn bygdebok bind 1. (16-387). Mosjøen: Vefsn kommune.

Svestad, A. (2004). Verneplan Lomsdal – Visten. Deltema kulturhistorie. Rapport arealplan 02/2004. Konsekvensanalyse kulturminner og kulturmiljø. NIKU.

Vorren, Ø. (1964). Barkebrød – hungersnød? Gløtt fra Tromsø museum XVII. *Ottar* 41(3), 7-9.

Vorren, Ø. og Manker, E. (1957). Samekulturen – en oversikt. Tromsø: Tromsø Museums Skrifter Vol. V.

Zackrisson, O., Östlund, L., Korhonen, O., & Bergman, I. (2000). Ancient use of Scots pine innerbark by Saami in N. Sweden related to cultural and ecological factors. *Journal of vegetation history and archaeobotany* 9, 99-109.

Intervju

Jakob Varnvatn, intervju med Jostein Lorås 15.4. 2011.

Agnes Granefjell, intervju med Jostein Lorås 29.10.2011.

Gunhild Granefjell, intervju med Oddmund Andersen og Jostein Lorås, juli 2011.

Avis: Waren Sardne 1911

Harald E. Lund: arkivopplysninger, Vitenskapsmuseet, NTNU

Sluttnoter

[sn1](#): Skogforvalter Ivar Ruden påviste mange hundre barktatte furuer i Dividalen og skriver at det vises tydelige tegn etter øks og at 'lapperne' har gjort det, i et område som ingen bumann ennå hadde hogd trematerialer. Se også Holmgren hvor barktaking av furuer i Dividalen er omtalt og avbildet.

[sn2](#): Den eldste skriftlige opplysningen om samisk bruk av furubark skriver seg fra 1520-tallet. Olaus Magnus skriver: "Den i trädets topp befintliga söta märgen plägar befolkningen, i synnerhet lapparna, på försommaren insamla och sedan äta i stället för bröd"

[sn3](#): Fellman skriver: "Men inghen Salt haffwa the inghen brodh wthan Tall bark" samt videre s. 310: " hann tagher barck aff Talleträä, Stöther sundher och äther, och födher ther mz sijnn hustrw och barnn".

[sn4](#): Data fra Norsk Meteorologisk Institutt.

[sn5](#): Se Miljøstatus Nordland:
http://nordland.miljostatus.no/msf_themepage.aspx?m=1702#51973

[sn6](#): Se Miljøstatus Nordland:
http://nordland.miljostatus.no/msf_themepage.aspx?m=4572#49726

[sn7](#): OFECHA (Holmes 1983, 1994). Deretter ble en lokal dateringskronologi på basis av prøver som daterte godt mot hverandre utarbeidet. Grunnlaget for denne er 22 årringserier fra 15 trær, som begynner i år 1496, og fra 1640 og utover består kronologien av 5 eller flere årringserier. Videre ble dateringene kontrollert mot tilsvarende furukronologier fra Holmvassåsen i Grane kommune, og fra Lønsdalen i Saltdal kommune, henholdsvis ca. 75 km SV og 120 km N for Varnvassdalen (Storaunet 2012).

[sn8](#): Intervju Jakob Varnvatn.

[sn9](#): The English Land and Mining Company Ltd.

[sn10](#): Intervju Agnes Granefjell.

[sn11](#): Arkeolog H. E. Lund, arkivopplysninger.

[sn12](#): Intervju Gunhild Granefjell.

[sn13](#): Registrering utført av arkeolog Oddmund Andersen, Arran, (Andersen 2011)

[sn14](#): Blant annet ble Agnes Granefjell intervjuet om dette.

[sn15](#): Barrock brukte signaturen J. A. Børjefjeld.